

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על המצנפת, ודנו הפרשנים מה ההבדל בינה לבין המגבעת שגם היא מוזכרת ככובע הכהונה (תצווה כט, ט). **תוספות** (יומא יב ע"ב) ביארו, שהמצנפת הייתה צרה יותר והונחה על מקום גבוה יותר בראש, כיוון שהייתה שייכת לכהן הגדול שהיה צריך לשים בנוסף לתפילין גם את הציץ. המגבעת הייתה רחבה יותר, ושייכת לשאר הכהנים, ובלשונם:

לפירוש ריב"א דפירש הא דגבי כהן גדול כתב מצנפת ובכהן הדיוט כתב מגבעות, לפי ששל כהן גדול היתה קצרה שהיה צריך להניח תפילין וציץ, אבל של כהן הדיוט היתה רחבה שלא היה מניח ציץ. אין להקשות לימא דהא איכא בינייהו (=) תאמר שזה ההבדל בין כהן גדול להדיוט, דיש לומר כיון דאידי ואידי ממין אחד, אף על גב דזו רחבה וזו קצרה לא קא חשיב.

הראב"ד (כלי המקדש ח, ב) פירש הפוך, המצנפת רחבה ואילו המגבעת צרה. גישה שלישית יש בדברי **רש"י** (שמות כח, ד) שכתב, שלמעשה אין הבדל כלל בין מצנפת למגבעת, והסיבה שהתורה קוראת לה פעם מצנפת ופעם מגבעת, ללמד שאת המצנפת (דהיינו הבד) יש לכרוך בצורת מגבעת.

בעקבות הזכרת התורה את כיסוי הראש של הכהנים, נעסוק השבוע בהלכות כיפה המשמשת כיסוי ראש לגברים ובכיסוי ראש לנשים שאינן נשואות (אודות כיסוי ראש לנשים נשואות עסקנו בעבר בדף לפרשת פנחס שנה ד'). נראה את מחלוקת הפוסקים האם יש איסור ללכת בלא כיפה ומה דין ברכה ותפילה ללא כיפה.

מקור הדין

האם חובה ללבוש כיפה? מדברי הגמרא נראה שאין בכך חובה מעיקר הדין. הגמרא במסכת קידושין (לא ע"א) מספרת את מעשהו המיוחד של רב הונא בן רבי יהושע, שהיה הולך עם כיפה תמיד לתזכורת ששכינה היתה למעלה מראשו. משמע מלשון הגמרא שמעשהו היה מיוחד וראוי לציון, אך שאר האמוראים והעם לא עשו כמותו.

כך גם משמע מהגמרא במסכת שבת (קנו ע"ב) המספרת, שאימו של רב נחמן בן יצחק שמעה מהרואים בכוכבים שבנה יהיה גנב, משום כך הקפידה שראשו תמיד יהיה מכוסה כדי שתהיה עליו יראת שמים. בפשטות עולה מכאן, שללכת עם כיפה לא היה מעשה מקובל, ורק אימו של רב נחמן בר יצחק הקפידה בכך בגלל החשש שיהיה גנב.

הליכה ללא כיפה

למעשה נחלקו האחרונים:

א. **הרמ"א** (דרכי משה ב, ב) ו**המהרש"ל** (סי' עב) הבינו מדברי הגמרות שראינו לעיל, שאכן אין חובה מעיקר הדין ללכת עם כיפה אלא רק מידת חסידות. עוד הוסיף המהרש"ל, שגם מידת חסידות זו היא רק בהליכה בחוץ, שאז נראה שמסיר מעצמו עול מלכות שמים שהולך תחת השמים בלא כיפה, מה שאין כן בבית (למעט תלמיד חכם, מפני שכלפי חוץ זה נראה לא ראוי).

גם את פסק **השולחן ערוך** (ב, ו) הכותב שאין ללכת ד' אמות בלי כיסוי ראש פירש **הברכי יוסף** (שם, דין ו'), שכוונתו רק ממידת חסידות. ולראייה, כאשר התייחס השולחן ערוך להליכה בקומה זקופה (דבר שיש בו גאווה) התנסח בלשון 'אסור', וכאשר התייחס להליכה ללא כיסוי ראש כתב 'לא ילך', משמע שאין בכך איסור ממש, והביא ראייה **מהבית יוסף** (או"ח צא). ובלשון הברכי יוסף:

"אסור לילך בקומה זקופה ולא ילך וכו'. מדקדוק דברי מרן, דקתני ברישא אסור גבי קומה זקופה, והדר קתני ולא ילך ד' אמות בגלוי הראש, משמע דליכא (= שאין) איסורא בהולך בגלוי הראש. והכי משמע בש"ס בקדושין דף ל"א, מדקאמר רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי וכו', מוכח דהוי מדת חסידות שנהג בו רב הונא בריה דרב יהושע."

עם כל זאת, בפועל כתבו האחרונים מסברא, שגם אם לא מדובר באיסור מעיקר הדין, מכל מקום מדובר במנהג שנהגו יראי ה' אותו יש לשמור, ורק במקרים מיוחדים אפשר להקל בו. לדוגמא, **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה או"ח ד, ב) כתב, שבמקרה בו מקבלים אדם לעבודה רק בתנאי שילך ללא כיסוי ראש - מותר לו ללכת בלי, כיוון שלא מדובר באיסור שמעיקר הדין.

ב. **הרב שלום משאש** (שמש ומגן או"ח טז) חלק וסבר שדעת השולחן ערוך שהליכה בכיסוי ראש היא חובה משום תקנת חכמים. ראייה הביא מדברי **הבית יוסף** (או"ח מח), שכאשר דן בהלכות ברכות השחר כתב, שטעם ברכת "עוטר ישראל בתפארה" "לפי שאסור ללכת ד' אמות בלא כיסוי ראש", ורק אחר כך הוסיף שיש הסוברים שלבישת כיפה היא רק ממידת חסידות.

כיצד יישב את לשון השולחן ערוך שלא כתב שאסור ללכת ללא כיפה ורק 'לא ילך'? הוא תירץ שכיוון שלשון השולחן ערוך היא לא חד משמעית שזו מידת חסידות, ומסתבר להניח שלא חזר בו מדבריו בבית יוסף שם משמע שמדובר בחובה. עוד הוסיף וטען, שמלשון **הזהר** ועוד פוסקים משמע שמדובר בחובה. ובלשוננו:

"העולה מזה, שכל הפוסקים סוברים בדעת מרן שהוא אוסר מדינא בגלוי הראש, הלא הם הדרכי משה והפרישה ופרי חדש... ורק המגן אברהם הוא שסתם מדרך זו, וגם הוא דבריו סותרים זה את זה. וכן עיקר להלכה, דהכי קיימא לן כדעת מרן אפילו נגד אלף פוסקים, כל שכן בדבר כזה שתלוי בו אימתא דשמיא וחוסר צניעות, ובפרט לדברי הזהר הקדוש."

ג. **הט"ז** (ח, ג) בגישה שונה נקט, שיש איסור דאורייתא ללכת ללא כיסוי ראש. הוא לא חלק על כך שמדברי הגמרות משמע שמדובר במידת חסידות, אלא שכתב שכיוון שבזמנו דרך הגויים פורקי העול ללכת ללא כיסוי ראש, ממילא ההולך ללא כיסוי ראש עובר על איסור 'בחוקותיהם לא תלכו'.

אמנם, כפי שראינו בעבר (קדושים שנה א'), לדעת רוב המפרשים איסור בחוקותיהם לא תלכו נוהג, רק כאשר הגויים עושים מעשה ללא הגיון ומשום דתם. הליכה ללא כיפה בזמן הזה אינו מנהג גויים בהכרח, וכן מתנהגים על פיו מטעמים הגיוניים, משום כך מסתבר שגם הט"ז והמשנה ברורה יודו שבזמן הזה אין בכך משום חוקות הגויים,

ברכות ללא כיפה

יוצא למעשה, שלרוב הפוסקים אין איסור מעיקר הדין ללכת ללא כיפה, אך בכל זאת בזמן הזה נוהגים ללכת עם כיפה והיא מהווה היכר חשוב לכך שהחובש אותה עובד ה'. האם מותר לברך ולהתפלל ללא כיפה? דנו בכך הפוסקים, בין השאר בעקבות מימרא במסכת סופרים.

במסכת סופרים (יד, טו), מסכת שחוברה בזמן הגאונים וייתכן שמכילה מקורות קדומים יותר, מובאת מחלוקת בשאלה זו. לדעת המפרש הראשון, כשם שמותר למי שבגדיו פרומים לפרוס על שמע (דהיינו להיות שליח הציבור), כך מותר למי שראשו מגולה לפרוס. המפרש השני חלק על דבריו וכתב, שמותר למי שבגדיו פרומים, אך לא למי שראשו מגולה.

מחלוקת הפוסקים

למעשה נחלקו הפוסקים:

א. בצרפת לא היה מנהג לברך עם כיפה, וכפי שכתב האור זרוע (ב, מג) ככל הנראה פסקו כדעה זו במסכת סופרים הסוברת שאין איסור לפרוס על שמע ללא כיפה. משום כך, כאשר **תרומת הדשן** (ס' רג) דן בשאלה האם בעקבות גזירת הגויים יש איסור להישבע בשם ה' ללא כיפה, כתב שאינו יודע איזה איסור יש בהזכרת שם ה' בגילוי הראש.

גם **המהרש"ל** (ס' עב) ו**הגר"א** (ח, ב) פסקו להלכה כשיטה זו, והוכיח הגר"א את דבריו מהגמרא בברכות (ס"ע"ב). בעבר נהגו לומר ברכות השחר על סדר היום, דהיינו שמעו קול תרנגול בירכו הנותן לשכוי וכו'. כאשר הגמרא מונה את הברכות, היא מונה את לבישת כיסוי הראש רק לאחר מספר ברכות. וכיצד בירכו עד אז ללא כיסוי ראש? אלא מוכח שעד אז לא לבשו כיסוי ראש.

כיצד יתמודד עם הראייה ממסכת סופרים? מעבר לכך שהלכה כדברי הבבלי, הגר"א כתב שלמעשה גם האוסר במסכת זו, אינו מתכוון שאסור מעיקר הדין (שהרי הגמרא מתירה), אלא שלדעתו יש בכך מידת חסידות, שהרי כיסוי ראש מוסיף יראת שמים. כך הוא נקט להלכה. והוסיף, שבשעת התפילה וכן לעומדים לפני ה' תמיד - ראוי ללבוש כיסוי ראש ממדת חסידות, ובלשונו:

"וגם מה שכתב במסכת סופרים שיש אומרים שאסור להוציא הזכרה בראש מגולה גם כן מדת חסידות הוא דבגמרא דברכות ס"ע"ב לא משמע כן. כללא דמילתא, אין איסור כלל בראש מגולה לעולם רק לפני הגדולים וכן בעת התפילה, אז נכון הדבר מצד המוסר, ושאר היום לקדושים שעומדים לפני ה' תמיד."

ב. **האור זרוע** (שם), למרות שהביא את מנהג צרפת, חלק עליו וכתב, שאסור להוציא שם ה' ללא כיסוי ראש וכדעה השנייה במסכת סופרים האוסרת. כדבריו פסק להלכה גם **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ו, טו) שכך הבין גם בדעת **השולחן ערוך** (צא, ג) וכן בפועל פסקו להלכה אחרונים רבים שהאיסור לומר שם ה' ללא כיסוי ראש הוא מעיקר הדין.

כיצד יתרץ האור זרוע את דברי הגמרא בברכות? נראה שיסבור כדעת **הרא"ה** (שם), שכתב שאין סדר הברכות שמביאה הגמרא בא להורות על הסדר בו הן צריכות להתנהל, ולכן צריך לומר שאת כיסוי הראש יש לשים בתחילת ברכות אלו.

ג. **הרמב"ם** נקט בגישה שלישית, גישת ביניים. בניגוד לאור זרוע לא ציין שיש איסור לברך ללא כיסוי ראש, כיוון שכפי שהוכיח הגר"א מהגמרא בברכות אין בכך איסור. עם כל זאת ציין בהלכות תפילה (ה, א), שחלק מעמידה לפני המלך בתפילה היא לכסות את הראש, ומשום כך אין להתפלל ללא כיסוי ראש (ובדומה לכך כתבו חלק מהראשונים ביחס לברכת המזון).

נשים שאינן נשואות

עד כה ראינו את הדיון סביב חיוב גברים בכיסוי ראש. מה דין נשים רווקות? נחלקו הפוסקים בעקבות סתירה בשולחן ערוך:

מצד אחד בסדר אורח חיים פסק השולחן ערוך (עה, ב) שמותר לקרוא קריאת שמע כנגד שער אשה רווקה, כיוון שדרכן ללכת פרועות ראש - עולה מכאן שהן לא חייבות בכיסוי ראש. **מצד שני** בסדר אבן העזר (כא, א) פסק השולחן ערוך, שלא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק, בין פנויה בין אשת איש - עולה מכאן שהן חייבות בכיסוי ראש.

א. **הב"ח** (אבה"ע ד"ה לא) כתב ליישב, שכאשר השולחן ערוך כתב שנשים פנויות לא תלכנה גלויות ראש בשוק, כוונתו לאלמנות, שמכיוון שהיו נשואות בעבר, חייבות גם עתה בכיסוי ראש. לעומת זאת כאשר פסק שמותר לקרוא קריאת שמע כנגד שער רווקה, כוונתו לאשה שלא הייתה נשואה מעולם, ומשום כך אינה חייבת בכיסוי ראש, וכן פסק **המשנה ברורה** (שם, יב).

ב. **המגן אברהם** (שם, ג) חלק וכתב, שלא מסתבר שהשולחן ערוך מדבר באשה אלמנה, שאם כן היה לו לציין שבכך מדובר ולא לכתוב רק 'פנויות'. משום כך תירץ, שיש חילוק בין שיער פרוע לשיער קלוע. כאשר נפסק שאין לפנויות ללכת בשוק בגילוי ראש, הכוונה ששערן צריך להיות קלוע. אמנם, כיוון שהוא לא צריך להיות מכוסה כאשה נשואה - מותר לקרוא קריאת שמע כנגדו.

ברכה ללא כיסוי

יוצא שלכל השיטות, אין חובה על אשה שאינה נשואה לכסות את הראש לגמרי בשעת הליכתה. אמנם, כפי שראינו לעיל בדיון כיסוי ראש לגברים, כשם שיש מהפוסקים שהחמירו בברכה בלא כיסוי ראש למרות שהקלו בהליכה, כך גם בנשים, ביניהם **הרב עובדיה** (יביע אומר ו, טו) שכתב שמעיקר הדין גם נשים צריכות לכסות את הראש בעת הזכרת השם ובתפילה,

אמנם למעשה, כפי שצינו **הרב עובדיה** (שם) ו**הציץ אליעזר** (יב, יג) אין המנהג כך, ונשים בכל מקום מברכות ומתפללות בלא כיסוי ראש. ביישוב המנהג הביאו מספר טעמים, אחד מהם הוא שכפי שראינו גם בגברים החיוב לכיסוי ראש בעת אמירת ברכות כלל אינו מוסכם וככל הנראה עיקרו במנהג, ונשים שלא נהגו לכסות ראשן בשעת תפילה וברכות אינן חייבות.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...¹

¹ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com